

Gdańsk, 19 listopada 2018

dr hab. Tomasz Besta
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytetu Gdańskiego

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Pauliny Górskiej, pt. "LGBT rights-related collective action by minority and majority group members [Zbiorowe działanie w związku z prawami osób LGBT wśród członków grupy mniejszościowej i większościowej]", napisanej pod kierunkiem dr hab. Michała Bilewicza, prof. UW

Rozprawa doktorska Pani magister Pauliny Górskiej składa się z dwunastu rozdziałów. Rozdział pierwszy jest wprowadzeniem do problematyki pracy. Doktorantka opisuje tam możliwy wpływ czynników strukturalnych na działania na rzecz grup dyskryminowanych oraz odnosi się do nadmiernej koncentracji na czynnikach indywidualnych dostrzeganej w większości wcześniejszych badań nad motywacją do działań zbiorowych. Rozdziały od drugiego do piątego są rozdziałami teoretycznymi, które opisują teorie i wcześniejsze badania, ważne z perspektywy tematyki pracy. Rozdziały od szóstego do jedenastego zawierają opis badań przeprowadzonych przez Doktorantkę oraz krótkie dyskusje zawarte po przedstawieniu wyników każdego z badań. W ostatnim rozdziale dwunastym zawarta jest ogólna dyskusja, w której Autorka omawia szczegółowo uzyskane wyniki oraz odnosi je do istniejącej literatury przedmiotu.

Doktorantka w swojej pracy skoncentrowała się na mechanizmach związanych z działaniami zbiorowymi. W serii dziewięciu badań zajęła się predyktorami tendencji do angażowania się na rzecz osób z grupy LGBT. Obejmuje to zarówno działania osób LGBT na rzecz grupy własnej, jak również działania osób heteroseksualnych wynikające z solidaryzowania się z osobami z grupy LGBT. Doktorantka opiera się między innymi na teorii piętna seksualnego, co jest interesującym nowatorskim podejściem. Wcześniejsze badania z obszaru stygmatyzacji, koncentrowały się głównie na związku odczuwanego piętna z poczuciem jakości życia, samooceną i ogólnie z dobrostanem psychicznym. Podejście łączące stygmatyzację z działaniami zbiorowymi jest o tyle interesujące, że wskazuje na kolejne, poza

już analizowanymi w literaturze przedmiotu, czynniki związane z niechęcią do angażowania się w działania na rzecz poprawy sytuacji grupy stygmatyzowanej. Ponadto, wprowadzenie takich ram interpretacyjnych pozwala na analizę zarówno indywidualnych predyktorów angażowania się w działania zbiorowe, jak również przyglądanie się czynnikom z poziomu mezospołecznego i makrospołecznego. Na przykład, pozwala na eksplorację związku pomiędzy angażowaniem się w działania zbiorowe, a istnieniem zorganizowanych grup przeciwstawiających się stygmatyzacji osób LGBT. Czy też związku zaangażowania się w działanie z liczbą regulacji prawnych, zwiększających (bądź zmniejszających) równouprawnienie osób LGBT (takich regulacji jak prawo do związków partnerskich czy małżeństw osób tej samej płci). Przeprowadzenie analiz nad związkiem czynników strukturalnych (np. prawne regulacje) z motywacją jednostek do angażowania się w działania zbiorowe, jest oryginalnym podejściem i próbą uzupełnienia opisu mechanizmów, które dotychczas nie doczekały się zadowalających opracowań. Wyniki tych analiz wnoszą ważną wiedzę do obszaru badań nad dążeniami do poprawy sytuacji grup dyskryminowanych.

W pierwszym rozdziale swojej dysertacji Doktorantka określiła obszar swoich badań, pokazując, dlaczego ważna jest analiza nie tylko czynników indywidualnych, związanych z subiektywnymi stanami osób mogących potencjalnie brać udział w działaniach zbiorowych, ale również czynników strukturalnych, przejawiających się na poziomie mezospołecznym i makrospołecznym, niezbyt często eksplorowanych do tej pory. Dodatkowo Doktorantka wskazuje tutaj na osadzenie danej osoby w jej sieciach społecznych jako ważny czynnik mogący wpływać na chęć osobistego zaangażowania się w akcje na rzecz grup dyskryminowanych.

W rozdziale drugim przedstawiona jest teoria piętna seksualnego oraz wyliczane są przesłanki, aby teorię tę traktować jako ramy koncepcyjne dla analiz mechanizmów działania zbiorowego. Zarówno sama teoria jak i wywód odnośnie jej użyteczności w obszarze działań na rzecz grup społecznie stygmatyzowanych, są dobrze opisane i czytelnie przedstawione. Doktorantka przedstawia zwięzłą definicję piętna seksualnego, pokazuje jak piętno seksualne ma się do klasycznej koncepcji stygmatyzacji, wskazuje również na przejawy i konsekwencje piętna seksualnego na poziomie indywidualnym i makrospołecznym. Rozdział ten kończą argumenty Autorki, mające uzasadnić, dlaczego teorię piętna seksualnego warto połączyć z badaniami nad działaniami zbiorowymi. W moim odbiorze brzmią one przekonująco, a

oparcie się na tej teorii jest dobrym uzupełnieniem dotychczasowych analiz czynników skłaniających ludzi do działania na rzecz całych grup.

Rozdział trzeci zawiera szczegółowe omówienie badań nad czynnikami z poziomów mikro- mezo- i makro- społecznych, które wiążą się z chęcią podjęcia działań grupowych przez osoby z grupy LGBT. Jeśli chodzi o poziom indywidualny doktorantka koncentruje się na trzech czynnikach: identyfikacji z grupą, zinternalizowanym piętnie oraz sieci społecznej danej osoby. Mechanizmy przedstawione w tej części są ważne dla zrozumienia tendencji do działań zbiorowych jednak ich wybór, spośród innych równie ważnych czynników, nie jest dostatecznie uzasadniony. Z czynników z poziomu mezospołecznego, Doktorantka wybrała analizę związku pomiędzy chęcią angażowania się w działania grupowe, a istnieniem na danym obszarze organizacji i ruchów społecznych integrujących osoby LGBT. Autorka przytacza tutaj badania argumentując, że działania takich organizacji mogą mieć wpływ również na osoby z grup dyskryminowanych, które do samych organizacji nie należą (np. promowanie pozytywnej autoidentyfikacji osób z grup mniejszościowych, zamiast przyjmowania internalizowania piętna seksualnego). Trzeci podrozdział dotyczy czynników związanych z poziomem makrosocjalnym, a dokładniej regulacji prawnych podtrzymujących niższy status społeczny osób z nieheteroseksualną tożsamością płciową.

Badania nad solidarnościowymi działaniami zbiorowymi na rzecz grup dyskryminowanych Doktorantka przedstawia w rozdziale czwartym. Przedstawione są przykłady udziału osób z grup uprzywilejowanych, o wysokim statusie społecznym, w akcjach na rzecz sprawiedliwości społecznej (np. udział amerykańców pochodzenia europejskiego wspierających dążenia emancypacyjne afro-amerykańskiej mniejszości). Z uwagi na temat swojej dysertacji, Autorka koncentruje się na przeglądzie badań nad udziałem osób heteroseksualnych i cisseksualnych w akcjach na rzecz osób LGBT. W tej części opisane są czynniki zwiększające lub zmniejszające chęć zaangażowania się, takie jak współczesne formy uprzedzeń czy pozytywny kontakt międzygrupowy. Czynniki wspierające działania solidarnościowe opisane są, podobnie jak w poprzednim rozdziale, z podziałem na poziomy analizy.

Ostatni rozdział teoretyczny, czyli część piąta pracy, zawiera przegląd badań nad działaniami skierowanymi przeciwko osobom LGBT. Doktorantka zwraca w nim uwagę na predyktory zaangażowania się w akcje zbiorowe i protesty przeciwko równym prawom dla osób nie-heteroseksualnych. Wśród najważniejszych czynników, według Autorki, znajdują się

tradycyjne uprzedzenia wobec osób LGBT, identyfikacja z grupami sprzeciwiającymi się równouprawnieniu, brak kontaktu z osobami nieheteroseksualnymi, sieci społeczne zawierające osoby działające przeciw równouprawnieniu oraz regulacje prawne. Ponownie, czynniki mogące wspierać działania przeciw społeczności LGBT, przedstawione są z podziałem na poziomy analizy. Ta spójność w prezentowaniu treści teoretycznych, pozwala w czytelny sposób przedstawić najważniejsze obszary badawcze poruszane w pracy.

Podsumowując część teoretyczną, należy zaznaczyć, że jest ona bardzo dobrze napisana. Wyniki badań ważnych dla tematyki pracy są odpowiednio omówione. Oczywiście, można byłoby opisać większą liczbę wcześniejszych badań, jednak przy rozbudowanej części empirycznej oraz znacznej objętości dysertacji, zbytnia koncentracja na wynikach wcześniejszych badań mogłaby niepotrzebnie rozwlekać wywód. Należy docenić selektywność Doktorantki oraz jej umiejętności jasnego i treściwego przedstawiania swoich głównych myśli. Autorka nie zdecydowała się na zaprezentowanie w osobnym rozdziale proponowanego przez siebie mechanizmu wzbudzania motywacji do angażowania się na rzecz osób LGBT. Zamiast tego, w każdym z rozdziałów teoretycznych, wyraźnie podkreśla jakie czynniki z trzech poziomów analizy są dla niej istotne i wchodzą w zakres przeprowadzonych przez nią badań empirycznych. Biorąc pod uwagę całą strukturę dysertacji, jest to zabieg udanie zaimplementowany. Docenić należy również podejście uwzględniające fakt, że wiele czynników działa równocześnie wzmacniając lub osłabiając tendencję do działania. Doktorantka słusznie nie traktuje tych czynników jako działających niezależnie od siebie. Część teoretyczna daje całościowe przedstawienie modelu współdziaływania różnych czynników na tendencję do wspierania grupy osób LGBT, oraz zawiera konkretne hipotezy, które są następnie testowane przez Doktorantkę.

Wątpliwości co do tej części mam dwie. Z jednej strony uzasadnienie wyboru tych, a nie innych zmiennych - szczególnie czynników z poziomu indywidualnego - nie jest zbytnio rozbudowane. Zdaję sobie sprawę z ograniczeń objętościowych dysertacji, jednak warto byłoby poświęcić choć kilka słów na uzasadnienia wychodzące poza „w mojej opinii”. Po drugie, w tej części pracy, nie jest szerzej omówiona teoria, która pojawia się później w części empirycznej. Na stronie 112, przy opisie badania 2, zaproponowano mechanizm bazujący na teorii modernizacji Ingleharta i Welzela i mający wyjaśnić słabszy aktywizm w danym powiecie, przez dominację w nim wartości związanych z przeżyciem (materialnych) vs. samorozwojem (postmaterialnych). Wydaje się, że teoria ta, jeśli stanowi ważną

podstawę, aby stawiać predykcje i przeprowadzać analizy odnośnie wpływu wartości na samoorganizowanie się osób LGBT, powinna być ona opisana szerzej w części teoretycznej pracy.

W rozdziałach z części empirycznej rozprawy doktorskiej opisane jest dziewięć badań. W badaniach tych Doktorantka zajmuje się analizą związków pomiędzy działaniami zbiorowymi na rzecz oraz przeciw rozszerzeniu praw osób z grupy LGBT, a psychologicznymi zmiennymi proksymalnymi oraz dystalnymi czynnikami strukturalnymi. Zanim przejdę do bardziej szczegółowego omówienia badań, chciałbym zaznaczyć, że część empiryczna – podobnie jak teoretyczna – jest napisana starannie i przejrzysto. Poszczególne części rozdziałów są stosownie wyróżnione; narzędzia, procedura badań oraz analizy statystyczne są dobrze opisane. Doktoranta wyraźnie zaznacza, które analizy mają na celu weryfikację hipotez, a których celem jest dodatkowe przyjrzenie się danym. Doktorantka wykazała się dużą wiedzą statystyczną i umiejętnością wyboru odpowiedniego rodzaju analiz statystycznych w zależności od testowanych hipotez. Poniżej skoncentruję się na omówieniu wybranych wyników.

Badanie pierwsze, przeprowadzone na ochotnikach i ochotniczkach identyfikujących się jako osoby LGBT, dotyczyło związku pomiędzy zinternalizowaną homofobią, identyfikacją ze społecznością LGBT i tendencją do działań zbiorowych. Wyniki badania potwierdziły hipotezy Doktorantki o związku identyfikacji z chęcią działania na rzecz grupy oraz o negatywnym związku zinternalizowanej homofobii zarówno z identyfikacją jak i z tendencją do działań zbiorowych (przy czym identyfikacja jest mediatorem tego ostatniego związku). Badanie drugie miało na celu między innymi uzupełnić wyniki badania pierwszego o analizę czynników strukturalnych. Prowadzone ono było w dwóch etapach. W pierwszym uczestniczyło 5 604 osób, w drugim 953 osoby. Doktorantka przeprowadziła interpretacje wyników oparte na stosowaniu wielozmiennowych metodach analizy danych. Zostały one dobrze opisane i dobrane adekwatnie do testowanych hipotez. Wyniki badania drugiego wskazują, między innymi, na rolę sieci społecznych w obrębie których funkcjonuje jednostka, na tendencję do działań zbiorowych. Osoby badane, które znają więcej aktywistów i aktywistek LGBT, przejawiają silniejszą chęć do działania na rzecz swojej grupy. Ponownie, to identyfikacja z grupą okazała się mediatorem tego związku. Dzięki przeprowadzonemu drugiemu etapowi badania, możliwe było przyjrzenie się związkowi pomiędzy strukturą sieci społecznych i identyfikacją a chęcią działania wyrażoną po upływie sześciu miesięcy.

Doktorantka wykazała, że zarówno znajomość z aktywistami LGBT jak i identyfikacja, mierzone w czasie T1, wiążą się z chęcią zaangażowania się w akcje zbiorowe również po upływie kilku miesięcy.

Rola czynników makrospołecznych, mogących odpowiadać za mniejszą chęć osób LGBT do aktywnej walki o poszerzenie swoich praw, analizowana była w badaniu trzecim. Uczestniczyły w nim osoby z pięciu krajów Europy Środkowo-Wschodniej, różniących się między sobą regulacjami prawnymi w kwestii osób nieheteroseksualnych. Doktorantka wykazała, że instytucjonalna dyskryminacja związana jest z mniejszą chęcią wspierania grupy własnej.

Badania od czwartego do siódmego opisane zostały w rozdziale 9 rozprawy doktorskiej. Wszystkie one koncentrują się na analizie mechanizmów związanych z działaniami solidarnościowymi podejmowanymi przez osoby heteroseksualne i cisseksualne na rzecz osób LGBT. Dodatkowo, badanie szóste i siódme pozwalały na przyjrzenie się predyktorom zarówno tendencji do angażowania się w działania solidarnościowe z osobami LGBT jak i chęci włączenia się w akcje przeciwko grupom mniejszościowym. Jest to bardzo ciekawa część pracy, koncentrująca się na takich zmiennych jak kontakt z osobami LGBT, posiadanie znajomych zaangażowanych w działania zbiorowe czy współczesne i tradycyjne uprzedzenia do osób LGBT. Wyniki tej serii badań nie zawsze są jednoznaczne, co Autorka wyraźnie podkreśla. Część wyników nie jest również zgodna z hipotezami Doktorantki. Na przykład w badaniu 6 okazało się, że tradycyjne uprzedzenia są pozytywnie związana z chęcią angażowania się w działania solidarnościowe (gdy wpływ innych zmiennych był kontrolowany), a w badaniu 7 kontakt z osobami LGBT wiązał się pozytywnie z chęcią działań przeciw tej społeczności. Docenić należy tutaj podejście do syntezy wyników badań 4-7. Pod koniec rozdziału Doktorantka podejmuje się próby sprawdzenia, czy otrzymane wyniki niezgodne z oczekiwaniami i niespodziewane efekty są na tyle silne, aby podważyć zasadność postulowanych mechanizmów kształtujących tendencję do działania zbiorowego. Aby to zrobić, przeprowadziła meta-analizę badań własnych bazując na metodzie łączącej cechy meta-analizy i modelowania strukturalnego. Przeprowadzenie tych analiz dowodzi po raz kolejny bardzo dobrej wiedzy statystycznej Doktorantki. Wyniki meta-analiz wskazują na (a) pozytywny związek kontaktu międzygrupowego z działaniami solidarnościowymi, którego mediatorem są współczesne (ale nie tradycyjne) formy uprzedzeń; oraz (b) negatywny

związek kontaktu międzygrupowego z chęcią angażowania się w działania przeciw osobom LGBT, którego mediatorem są tradycyjne (ale nie współczesne) formy uprzedzeń.

Badanie ósme uzupełnia badania wcześniejsze, nad działaniami osób heteroseksualnych, o analizę poziomu mezospołecznego. To jest Doktorantka koncentruje się tutaj na roli jaką mogą pełnić ruchy i organizacje zrzeszające osoby LGBT i walczące o prawa tej społeczności w stymulowaniu działań solidarnościowych oraz tłumieniu działań przeciw osobom LGBT. Tym razem wykorzystano dane z Polskiego Sondażu Uprzedzeń (edycja 3). Ponownie osobami badanymi były głównie osoby nie należące do społeczności LGBT. Ograniczeniem badania, wyraźnie zaznaczonym przez Doktorantkę zarówno przy opisie badania jak i w dyskusji, był brak pytania o orientację seksualną uniemożliwiający wykluczenie z analiz osób LGBT. Wyniki analiz skłoniły Doktorantkę do odrzucenia kilku hipotez. Między innymi istnienie ruchów LGBT w danym powiecie nie było związane z chęcią zaangażowania się w działania solidarnościowe. Dodatkowo, efekty pośrednie istnienia ruchów LGBT na zaangażowanie w działania solidarnościowe, zarówno poprzez ułatwianie kontaktu międzygrupowego jak i poprzez zmniejszenie uprzedzeń, były nieistotne statystycznie. Wyniki te są dyskutowane przez Doktorantkę, która podaje potencjalne czynniki mogące wpływać na brak przewidywanych efektów.

Badanie dziewiąte opierało się na analizie danych zastanych. Wykorzystano tutaj dane z sondażu Eurobarometr. Analizując je, Doktorantka skupiła się na eksploracji związku pomiędzy pozytywnym kontaktem międzygrupowym i piętnem instytucjonalnym, przejawiającym się w prawnych regulacjach danego państwa, a uprzedzeniami do osób LGBT. Z uwagi na brak pytań o działania zbiorowe, nie mamy tutaj bezpośredniego sprawdzenia, czy wymienione czynniki przedkładają się na intencje behawioralne. Analizy zostały bardzo dobrze opisane i przeprowadzone. Wyniki wskazują na związek piętna instytucjonalnego z uprzedzeniami wobec osób LGBT, a mediatorem tego związku jest kontakt międzygrupowy.

Należy docenić szeroki zakres przeprowadzonych badań oraz wyrafinowanie statystycznych analiz. Doktorantka jest świadoma współzależności proponowanych predyktorów działań zbiorowych i adekwatnie do celu badań dostosowuje sposoby interpretacji danych. Przeprowadzone analizy są opisywane szczegółowo, a wielość analiz dodatkowych, poza tymi bezpośrednio testującymi hipotezy Doktorantki, wskazuje na rzetelność Autorki, jej chęć eksploracji wpływu potencjalnych zmiennych zakłócających oraz po prostu na jej ciekawość poznawczą. Mam jedną uwagę do tej części rozprawy.

Doktorantka wskazała, że przed dokonaniem analiz regresji i mediacji, zmienne zostały poddane centrowaniu. Zabrakło mi tutaj podania powodów takiego postępowania. Rozumiem, że w przypadku analiz regresji spotyka się analizy zarówno z wprowadzonymi zmiennymi wystandaryzowanymi jak i bez standaryzacji i bez centrowania. Część psychologów zaleca, bazując na dostępnej współcześnie praktyce, że jeśli w analizach regresji nie wprowadza się interakcji pomiędzy zmiennymi, nie ma potrzeby, aby stosować standaryzację. Podobnie, jeśli chodzi o analizy mediacji metodą bootstrappingu: z tego, co podaje Andrew Hayes, badacz cytowany przez Doktorantkę, nie zaleca on standaryzacji czy centrowania (*manual mean centering and standardization*) przed przeprowadzaniem analiz mediacji metodą bootstrapping. Jest to temat wciąż żywo dyskutowany. Dlatego też warto byłoby, aby Autorka rozprawy dokładniej opisała przyczyny swojego wyboru.

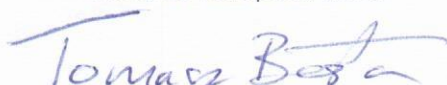
Dyskusja wyników badań, opisana jest w rozdziale dwunastym. Wyniki badań są dokładnie analizowane oraz rozpatrywane w świetle istniejących teorii z obszaru psychologii stosunków międzygrupowych. Omówione są również wnioski z badań i możliwość ich przyczynienia się do rozwoju lepszego zrozumienia mechanizmów kształtujących działania zbiorowe. Tutaj Autorka kładzie nacisk na próbę integracji różnych podejść teoretycznych oraz przełamanie trendu niedostrzegania czynników strukturalnych w analizach mechanizmów psychologicznych. Doktorantka przekonująco podsumowuje tutaj sposoby w jakich czynniki strukturalne mogą przekładać się na zmienne indywidualne mające później wpływ na motywację do angażowania się na rzecz grupy. Doktoranta rozpatrzyła w tej części rozprawy również niedociągnięcia projektu badawczego oraz ograniczenia badań. Wyraźnie wskazuje, które hipotezy nie potwierdziły się. Ujawniła więc swój krytycyzm i dystans wobec wyników własnych badań. Zabrakło mi tutaj komentarza i dyskusji związanej z ograniczeniami badań prowadzonych przez Internet. Pomimo istnienia analiz wskazujących na ich użyteczność i podobieństwo wyników do tych, uzyskanych przy innych formach badań stosowanych w psychologii społecznej, uważam, że warto byłoby te ograniczenia wskazać. Szczególnie, że żyjemy obecnie w czasach, w których dyskusje o udziale zautomatyzowanych botów w badaniach psychologicznych, przestają być czysto teoretyczne.

Z punktu widzenia kryteriów oceny dysertacji doktorskich, to jest oryginalności rozwiązania problemu naukowego, oceny poziomu ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w dyscyplinie naukowej oraz oceny umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, moja ocena pracy doktorskiej jest jednoznaczna. W mojej opinii magister Paulina

Górska wykazała się wysokim poziomem wiedzy teoretycznej w zakresie psychologii społecznej, w szczególności dotyczącej obszaru psychologii stosunków międzygrupowych oraz statystyki. Stwierdzam również, że umiejętności samodzielnej prowadzenia badań empirycznych oraz analizy danych są u Doktorantki na bardzo dobrym poziomie. Szeroki zakres badań oraz wyrafinowanie stosowanych procedur analizy danych nie pozostawia co do tego żadnych wątpliwości. Opisane w pracy badania stanowią ambitną i oryginalną próbę rozwiązania problemu naukowego. Próbę tę oceniam pozytywnie. Szczególnie należy podkreślić, że współzależność czynników makospołecznych, mezospołecznych i mikrosopolecznych, analizowana przez Doktorantkę, jest zazwyczaj pomijana w pracach dotyczących problematyki psychologii działań zbiorowych. Dodatkowo warto docenić staranność w przygotowaniu pracy, jej przejrzystą strukturę oraz styl pisanie Doktorantki.

Stwierdzam zatem, że recenzowana dysertacja pani magister Pauliny Górskiej pt. "LGBT rights-related collective action by minority and majority group members [Zbiorowe działanie w związku z prawami osób LGBT wśród członków grupy mniejszościowej i większościowej]" spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie zgłaszam wniosek o wyróżnienie recenzowanej dysertacji.

Gdańsk, 19 listopada 2018

Tomasz Besta